

НИКОЛА АРСИЋ, виши архивиста
Историјски архив Ниш
Тврђава ББ, Ниш, Србија
Е-адреса: nikola.srbija@gmail.com

УЧИТЕЉСКИ ИЗВЕШТАЈ ИЗ 1872. ГОДИНЕ Стање ствари у Старој Србији

САЖЕТАК: После убиства кнеза Михаила Обреновића и доласком Намесништва на власт 1868. године Кнежевина Србија је свој национални рад у Османском царству засновала на културно-просветној делатности. Та делатност била је реализована преко Одбора за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини. Оснивањем Бугарске егзархије 1870. године српски народ у Старој Србији и његова просвета дошли су под њен притисак. У борби за опстанак српске народности, важну улогу су имали учитељи који су представљали бастione српства. Један од тих учитеља био је и Живота Миловановић. Он се као српски учитељ у Кратову нашао на удару ђустендилског егзархијског митрополита Илариона који га је и прогнао из Кратова. У извештају и допуни извештаја који је поднео српским властима, Миловановић даје информације о положају српског народа и српских учитеља у Старој Србији и непријатељском окружењу у коме су се налазили 1872. године. Поменути учитељ је изнео предлог како унапредити положај српског живља у Старој Србији и тиме показао да учитељи у Старој Србији нису били само реализатори политике дириговане из Кнежевине Србије већ су били и креатори те политике. Овим је истакнут значај српских учитеља као заграничних националних радника.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Живота Миловановић, учитељ, Стара Србија, Одбор, егзархија, загранични рад

Кнежевина Србија је помагање српске просвете у Старој Србији¹ започела педесетих година XIX века.² Сталну бригу о слању помоћи српским

¹ Термин Стара Србија европској јавности први је предочио немачки историчар Леополд фон Ранке у географском додатку своје књиге *Српска Револуција*, која је објављена 1829. године у Хамбургу. Извесно је, да је на њега утицао текст Вука Караџића из 1820. године у коме је Караџић дао критику карте и географског описа Србије аустријског капетана Адама Вајнгартена. Стара Србија је означавала централне области српске средњовековне државе за разлику од нововековне аутономне Кнежевине Србије која се налазила северније. Територијални опсег Старе Србије није дуго био дефинисан, а све због слабог, скоро никаквог, знања о овом

црквама и школама, као и школовању српске деце из Османског царства, преузело је на себе Министарство просвете и црквених дела Србије. Временом су српске власти почеле да организују културно-просветну делатност и да координишу рад српских школа и учитеља на терену.³

Помоћ Кнежевине Србије просветној делатности Србима у Османском царству била је условљена многим факторима. Загранична културно-просветна активност зависила је од степена економске моћи, циљева српске спољне политике, као и од политичке ситуације у оним областима у којима је требало деловати.⁴

У време власти Намесништва 1868–1872. године приоритет је била стабилизација прилика у земљи и припрема новог кнеза Милана Обреновића да преузме владарске дужности по стицању пунолетства. Одређујући нову спољну политичку оријентацију Србије, Намесништво је приступило реорганизацији националне политике коју су водили кнез Михаило Обреновић и Илија Гарашанин. Намесништво је увидело да је Први балкански савез, које је Србија закључила са Грчком, Црном Гором и Румунијом, изгубило свој значај и да за планирану оружану акцију балканских народа против Турске не постоје никакве реалне основе.⁵ Међутим, наставили су да изграђују узајамну солидарност међу Словенима, Бугарима, Грцима, Латинима, али су после искуства из шездесетих година увидели да заједнички циљеви балканских народа у то време нису били довољно јасни и да на њима треба још много радити.⁶ Према мишљењу Намесништва ослобођење српског на-

простору. Појам Стара Србија први пут је употребљен у Кнежевини Србији 1845. године и то на два места, у књизи Милована Спасића *Земљеописаније целој свешћи за виша и нижа училишта и за свако стицање грађана* и на карти Кнежевине Србије коју је издао Јован Бугарски. Од средине XIX века назив Стара Србија се све чешће јавља у јавној употреби, не само на географским картама и у појединим списима него и у актима државне администрације Кнежевине Србије, у првом реду цркве (Београдске митрополије) и Министарства просвете. Међутим, појам Стара Србија и даље је био недефинисан и није садржао њене јасне границе. Шира српска јавност је о томе уочи стварања Бугарске егзархије знала мало, а није постојала ни јасна представа о томе докле се простире бугарски етнички простор. Доласком Намесништва 1868. године на власт, после убиства кнеза Михаила Обреновића, увиђа се неопходност за бољом спознајом границе српског етничког и културног простора јужно од граница Кнежевине Србије. Зато је, између осталог, отпочео с радом Одбор за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини. Један од задатака Одбора био је одређивање граница Старе Србије, па је зато Намесништво „о државном трошку послало у јужне крајеве, прво, Милоша С. Милојевића (1871. године), а затим Панту Срећковића (1873. године)”. У. Шешум, *Србија и Сјара Србија (1804–1839)*, Београд 2017, 88–91; М. Јагодић, *Србија и Сјара Србија (1839–1868): наслеђе на јућу*, Београд 2016, 23–25, 29–30, 37–39; С. Терзић, „Стара Србија: настанак имена и знања о њој до 1912.”, *Историјски часопис*, 42–43 (1995–1996), 99–100; С. Терзић, *Сјара Србија: (XIX–XX век): грама једне цивилизације: Рашка, Косово и Мешохија, Скојско-мешовска област*, Нови Сад – Београд 2012, 26.

² К. Цамбазовски, *Културно-ошћийесивеније врски на Македонцише со Србија во шекој на XIX век*, Скопје 1960, 28; Љ. Доклестик, *Срјско-македонскише односи во XIX–ош век до 1897 година*, Скопје 1973, 100–102; М. Јагодић, „Помоћ Кнежевине Србије црквама, манастирима и школама изван Србије (1839–1868)”, *Срјске сјудује*, 9 (2018), 50–101.

³ С. Недељковић, *Србија и Косово и Мешохија (1856–1897)*, Ниш 2012, 37–41.

⁴ Н. Арсић, „Писмо Ђорђа Младеновића кнезу Милану Обреновићу из 1870. године, у: *Наука и савремени универзитет*, 9 (2020), 93–99.

⁵ В. Ђоровић, *Борба за независност Балкана*, Београд 1937, 97–98.

⁶ С. Рајић, *Сјољна јолиштика Србије: између очекивања и реалности: 1868–1878*, Београд 2015, 214.

рода није се више могло постићи искључиво оружаном путем. Намесништво се посветило културно-просветној делатности међу српским становништвом у Османском царству, али није у потпуности занемарило војну опцију решавања националног питања.⁷ Просвећивање српског народа у царству представљало је главни предуслов за њихово национално и политичко активирање.

У погледу националног деловања изван граница Кнежевине Србије, Намесништво је наставило континуитет предходног времена у коме су готово једнако били приоритет Стара Србија и Босна и Херцеговина.⁸ Влада Кнежевине Србије све до формирања Одбора за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини⁹ 1868. године није систематично и плански помагала српску просвету у областима јужне Старе Србије. Власти Кнежевине Србије била су пасивне, никоме нису нудиле помоћ, већ су само одговарале на молбе. Тек после оснивања Одбора за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини почиње акција слања учитеља, школских уџбеника и књига у те крајеве, финансијска помоћ тамошњим општинама и цркви, и довођење српских младића из тих крајева на школовање у Кнежевину Србију, а пре свега, у Београдску богословију. Важно је истаћи значај Призренске богословије која је свечано отворена октобра 1871. године.¹⁰ Призренска богословија је представљала расадник будућих просветних и националних радника на простору Старе Србије.

Страни притисак на српске школе биће изразитији у седамдесетим годинама XIX века, и то нарочито од времена када је султан ферманом од 28. фебруара 1870. године објавио оснивање Бугарског егзархата. Одмах после признања бугарске цркве у Османском царству, јасно се видело да бугарски национални програм далеко превазилази бугарски етнички простор. Егзархисти су показивали претензије да под јурисдикцију своје цркве ставе не само област Трновске патријаршије, већ и на области бивше Охридске архиепископије и Пећке патријаршије.¹¹

⁷ *Исјо*, 276–283.

⁸ М. Јагодић, „Помоћ Кнежевине Србије црквама, манастирима и школама изван Србије (1839–1868)”, *Српске сјугије*, 9 (2018), *passim*.

⁹ Одбор за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини почео је са радом 1868. године. Првобитни предлог за оснивање једног тела које би се бавило организованим радом на помагању српске просвете у Османском царству дао је почетком 1868. године архиепископ београдски и митрополит Србије Михаило. За чланове су одабрани Панта Срећковић и Милош Милојевић, док је на место председника постављен архимандрит Нићифор Дучић. Основна сврха Одбора била је да на основу информација са терена усмери слање новчане и помоћи у књигама и другим школским помагалима тамо где је она била најпотребнија. Ово тело координирало је рад Министарстава просвете и иностраних дела, који су у претходном периоду појединачно били ангажовани у заграничној акцији. Други сегмент његовог рада било је одређивање и постављање способних учитеља у појединим школама у Старој Србији, док су се његови чланови ангажовали и на школовању квалитетног наставног кадра. Видети: С. Недељковић, „Деловање Одбора за школе и учитеље у српским областима у Македонији од 1868. до 1876. године”, *Вардарски зборник*, 8 (2011), 289; Н. Вулићевић, „Одбор за школе и учитеље у Старој Србији: оснивање, организација и циљеви (1868–1876)”, *Српске сјугије*, 4 (2013), 213–214.

¹⁰ А. Новаков, *Православна српска богословија у Призрену: (1871–1890)*, Ниш 2011, 73.

¹¹ С. Недељковић, „Косово и Метохија у плановима бугарске пропаганде (1870–1878)”, *Српске сјугије*, 4 (2013), 62.

Османско царство, као теократска држава, дозвољавало је институционализовано окупљање својих поданика само у оквирима верских заједница. Верским заједницама (милетима) у Османском царству, било је препуштено канонско судство и организација црквено-школских општина. Милетима је било дозвољено формирање црквено-школских општина преко којих је управљано црквама, школама, манастирима и задужбинама. У царству су постојали муслимански милет, два јерменска милета, рум милет (Васељенска патријаршија), јеврејски, римокатолички, протестантски и, од 1870. године, бугар милет (Егзархија).¹² Бугарска егзархија се у потискивању српског утицаја најчешће користила милетским привилегијама, тражећи, по жељи милета – односно егзархијске заједнице – протеривање оних учитеља и свештеника који су себе сматрали Србима. Денунцијације и лажне оптужбе такође су биле поуздано средство, па су од стране егзархијског милета српски учитељи и локални прваци тужени пред властима као бунтовници, што им је готово увек доносило прогонство или тамницу.¹³

Јужно од Шар-планине на удару егзархиста први су се нашли српски учитељи у егзархијској Ђустендилској епархији, Живота Миловановић у Кратову и кочански учитељи Милош Лекић и Владимир Маринковић, које је до краја 1872. из своје епархије прогнао егзархијски владика. У Ђустендилској епархији је након тога као српска опстала само школа у селу Злетову до друге половине 1874. године.¹⁴

*

Бити српски учитељ у Старој Србији није значило само радити у школи и подучавати ђаке већ је значило бити „светионик” који ће исијавати српски национални дух. То је значило бити ангажован у цркви, у народним пословима и у борби са свим противницима. Учитељ је био загранични национални радник.

У Архиву Српске академије наука и уметности, у Личном фонду Јована Ристића, налази се извештај¹⁵ и допуна извештаја¹⁶ кратовског учитеља Живота Миловановића упућеног српским властима. Тај извештај обилује информацијама о положају српског народа и српских учитеља у Старој Србији и непријатељском окружењу у којем су се налазили 1872. године. Важно

¹² У. Шешум, „Друштво против Срба 1897–1902: методи и мере бугарске дипломатије, Егзархије и Бугарско-македонско-одринске револуционарне организације против ширења српског утицаја у Јужној Старој Србији и Македонији 1897–1902”, *Српске сџудџије*, 4 (2013), 74.

¹³ Н. Вулићевић, *Одбор за цркве и школе у Старој Србији и Македонији 1868–1876*, необјављен мастер рад одбрањен на Филозофском факултету Универзитета у Београду (2012), 103–108.

¹⁴ У. Шешум, „Српске школе и учитељи у Старој Србији и Македонији у Великој источној кризи”, у: *Јован Ристић, државник и дипломата – Берлински конгрес (140 година од међународног признања и независности Србије)*, Крагујевац 2020, 169.

¹⁵ Архив САНУ, Лични фонд Јована Ристића (у даљем тексту АСАНУ, ЈР), инв. бр. 12/451, сигн. XII/7, учитељ Живота Миловановић „Стање ствари у старој Србији”, Београд, 4. децембар 1872.

¹⁶ АСАНУ, ЈР, инв. бр. 12/477, сигн. XII/7, учитељ Живота Миловановић „Допуна Стања ствари у старој Србији”, Београд, 4. децембар 1872.

је истаћи да учитељ Миловановић није само описао положај српског становништва већ је дао и предлог како да се тај положај побољша. На овом примеру видимо да су српски учитељи били не само реализатори српске политике из Београда већ су били и креатори те политике. На основу извештаја која је српска влада добијала из Старе Србије она је доносила стратегију деловања на терену.

Живота Миловановић се родио у Петровцу на Млави 12. априла 1853. године.¹⁷ Завршио је четири разреда гимназије у Пожаревцу и три разреда богословије у Београду. Био је учитељ у селу Дубона у Кнежевини Србији, а затим је отишао за учитеља у Кратово у Стару Србију.¹⁸ Миловановић је био на служби у Кратову од 12. новембра 1871. до 27. децембра 1872. године.¹⁹ Одбор за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини је кратовског учитеља плаћало у два наврата и то за прво и друго полугодиште рачунске 1872. године. Миловановић је на име плате примио укупно 36 дуката и на име путних трошкова 15 дуката.²⁰ Живота Миловановић је прво примљен за учитеља у Куманову, па је на иницијативу Кумановчана био тражен од кратовске црквено-школске општине да пређе код њих што је и учинио. У Кратову је лепо примљен и том приликом је из Кратова истеран бугарски учитељ, а о томе је писао и бугарски лист *Право*.²¹ Миловановић је први у Кратово донео модеран тип наставе и то је била велика новина с обзиром да је манастирски метод био преовладавајући у школама. Становници Кратова су волели да слушају свог учитеља у цркви јер је лепо певао за појницом и рецитовао јуначке песме.²² Миловановић је одводио децу из Старе Србије у Београд на даље школовање. То су била деца или рођаци истакнутих српски оријентисаних житеља јужне Старе Србије.²³

Због једног писма које је Живота Миловановић написао свом колеги, учитељу Милошу Лекићу у Кочану, овај је био ухапшен и утамничен од стране османских власти. У том писму можемо видети како је Миловановић драматично описао стање у Кратову, али свакако да је стање било исто или слично на много ширем простору, речима „Немогу ти Милоше доћи у Кочане, јер се нешто Кратовска општина узбунила, па ја што изгубим за 12. сати, не могу добити за 12. година, а Србија што изгуби за 12 год, не може добити за хиљаду година”.²⁴

¹⁷ Сви датуми наведени су по новом (грегоријанском) календару.

¹⁸ *Календар са шемајизмом Књажевства Србије* (1871), 101; *Грађа за историју македонског народа из архива Србије*, Том 3, Књ. 1 (1868–1873), прир. К. Џамбазовски, Београд 1983, 363.

¹⁹ *Грађа за историју македонског народа из архива Србије*, Том 3, Књ. 1 (1868–1873), прир. К. Џамбазовски, Београд 1983, 362.

²⁰ *Исјо*, 279, 306.

²¹ АСАНУ, ЈР, инв. бр. 12/445, сигн. XII/7, Младен Денко Крстић – Милошу С. Милојевићу, Без места, 25. јануар 1872; Љ. Доклестик, *Српско-македонски односи во XIX-ој век до 1897 година*, Скопје 1973, 200.

²² „Поменик Друштва Светога Саве”, *Брасиво*, 27 (1933), 250.

²³ АСАНУ, ЈР, инв. бр. 12/461, сигн. XII/7, Денко Крстић и Цветан Николић – Министру, Куманово, 23. јануар 1873.

²⁴ АСАНУ, ЈР, инв. бр. 12/460, сигн. XII/7, Милош С. Милојевић „Извештај”, Београд, 26. јануар 1873.

Миловановић се као српски учитељ у Кратову нашао на удару ђустендилског егзархијског митрополита Илариона који га је и прогнао из Кратова.²⁵ Вустендилска епархија била је једна од оних које су формиране са оснивањем Егзархије 1870. године.²⁶ То значи да је у овој епархији власт вршила искључиво Егзархија и да није постојала власт Васељенске патријаршије. Митрополит Иларион је искористио своје право као представник једино признатог милета у овом делу Османског царства и на основу тога прогнао српског учитеља. Ово је пример како се бугарска Егзархија у потискивању српског утицаја користила милетским привилегијама.

После одласка из Кратова, учитељ Миловановић је отишао за Београд где се сreo са председником Одбора за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини Нићифором Дучићем који му је замерио што је без дозволе напустио Кратово. Очигледно је да Дучић није имао увид у право стање на терену, па је зато имао само лоше речи о Миловановићу.²⁷

Живота Миловановић је 1874. године био привремени учитељ у Близнаку²⁸ (Хомољски срез), а наредне 1875. године је учитељ у свом родом Петровцу.²⁹ Рукоположен је за свештеника и 1876. години био је свештеник Везичевске парохије у свом завичају.³⁰ Као свештеник је служио и у Раброву и Ваљеву.³¹ Када је 1892. године обудовео, замонашио се поневши монашко име Методије. Био је калуђер у Хиландару, Витовници, Вољавчи, Миљкову и Сукову.³² После ослобођења Старе Србије, био је 1915. године игуман манастира Лешок код Тетова, 1922. године игуман манастира Прохор Пчињски код Врања и од 1928. године старешина Осоговског манастира код Криве Реке. Од последње рака грла упокојио се 19. фебруара 1933. године и сахрањен је у Кривој Паланци.³³

Живота Миловановић је доста писао. Писао је у више часописа и аутор је више књига. Теме којима се бавио у својим текстовима су разноврсне, везане су за рат, црквена и световна питања. Прва његова књига штампана је у Београду 1879. године под насловом *Беседе Живоїе С. Миловановића ѿворене војницима за време срїско-ѿурских райѿова у 1876–77 и 1878 ѿдини. Књ. 1.* Затим су се низале: *Пружимо исиїинску ѿмоћ нашем народу*; *Свещїиеник (Беседа Живоїе С. Миловановића свещїиеника рабровскої у корисїї Фонда за ѿмоаїање сиромашних ђака Школе рабровске)*; *Свещїо крщїење у Православној цркви Краљевине Србије: за свещїиенике и народ* (саставио Живота С. Миловановић); *Беседе иїумана Метїодија (Ж. С. Миловановића) војної све-*

²⁵ АСАНУ, ЈР, инв. бр. 12/451, сигн. XII/7, учитељ Живота Миловановић „Стање ствари у старој Србији”, Београд, 4. децембар 1872; АСАНУ, ЈР, инв. бр. 12/476, сигн. XII/7, Дашић – Јовану Ристићу, 19. новембар 1872.

²⁶ Ј. Радосављевић, *Кнежевина Србија и Буїарска еїзархија (1870–1878)*, необјављена докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд 2019, 120.

²⁷ АСАНУ, ЈР, инв. бр. 26/465, сигн. XXVI/7, Архимандрит Н. Дучић – Јовану Ристићу, Београд, 9. децембар 1872.

²⁸ *Календар са шемаїиизмом Књажесїва Србије* (1874), 111.

²⁹ „Поменик Друштва Светога Саве”, *Брасїво*, 27 (1933), 251.

³⁰ *Календар са шемаїиизмом Књажесїва Србије* (1876), 118.

³¹ „Архимандрит Методије Миловановић”, *Полиїика*, 20. фебруар 1933.

³² *Исїо*.

³³ „Поменик Друштва Светога Саве”, *Брасїво*, 27 (1933), 251.

сакупи се одбор да наново итајно иице иаиријарцији али у исто време добију на прво писмо одговор у коме иаиријарх из јављу је радост и прејоручује да иоити се ираије, одбор итај рад иредузме скупи иодице ираији иаиријарцији и после ителеграфа да им се ителеграфом одговори иио ире. Сада одговор се чека један иразник дасе скупи народ у цркви и владика и са речију „дишери” даја из цркве оиерају. Тај рад напредује јерсу први људи у иом иослу.

Ћусиендилски. Таијарској лица и зверске нарави, чим дође одма иоице своја ироиосинђела ио обииинама да иреилега црквене рачуне и иом ириликом народ да буну. Кочанска дейуиација оде да иоздрави владику и он у ирвој речи иочне их најадаији, заиоо држе српској учииеља и заиоведи даја ироиерају, сречима: „меније цар власији дао, иакоми може сииаији на иуи да врцим иио хоћу, заиосе чуваије да и вас њеова судбина не иосииине”; иакао иио у свакој обииини има први људи који су међу собом у завади ио одма неки се лаије владичке жеље да бих се узвисили над ироиивницима, као иио је у кочању први хаји иои Василије, ирећеј дана учииеља са учииељком ироиерају; иои исиој дана исија несрећа дојаћаласе и у Паланки и у Зрновицу и оба учииеља ни ио 24 сахатја не бавеи се у својим месииима иобеиу на иири. Пишем о овим дојаћајима Г. М. М. и одбору³⁹ – а оно заиувило нечује изиубило снаје да ради.

Сада су намеру у нечем иосииили али Краиово осиаде. Чак из Царирада долазе иисма оицијини, обећавају им учииеља киие бесилаино, иакој иисма има у одбору коија. Шиии Паланка иице Илариону да се он сам дије оде у Краиово имакар крајним средсвиима ироиера учииеља иначе сваки иокуцај биће без усиеха. 8 Новембра дође Иларион са највећим оиорчењем – најадао на Србију као земљу иокварену развраиу – а на ручку рече, зар ми незнамо да лавна србска ироиаанда иосиоји у иризрену, дасе друје расиросииру неиресииано, али свећемо ми ио ироиератији; Из орида су већ сви ироиерани – јоиие само ио исиочну Србију од Мораве да иоиражимо – на иоследку заиоведи обииини да овој часа ироиерају Учииеља – обииина одиоварала и иозивала на „Конкраки” да се несме наруииии до ћурћевдана – Одбору владичком заиоведи да мора да изврци – одбор се оикаже дужносии – када већ види да се никако неможе, иредузме оно „крајње средсвио” – каже им како је неки први иривоац у Солуну окован у Софији 500 – дасе добро чувају да и њих не ироиласе за буниовнике на основу иоја иио буниовника у својој средини чивају – ко неверује нека заилега у њеов рад – Ово млоје иоилаици а неке као ииосу браћа Тоцићи јоц већма разјари, иоииому неколико иорки речи изиоворе доју к’мени и јаве сивар ја их одма на ионим дасе иодицију ироиив владику ада доведемо сииароја Грчкоја владику иио живи на иољскоме добру своме без дужносии, они се одма иодицију, зају ио обииини

³⁹ „Одбор за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини” почео је са радом у лето 1868. године. Чланови Одбора били су Панта Срећковић и Милош Милојевић, краће време и Стојан Новаковић, а председник је био архимандрит Нићифор Дучић. Основни циљ Одбора био је да на основу информација са терена усмери слање новчана и помоћи у књигама и другим школским помагалима тамо где је она била најпотребнија. Ово тело је објединило и координисало рад Министарства иностраних дела и Министарства просвете и црквених дела који су у претходном периоду појединачно били ангажовани у заграничној акцији.

и скује 250 појиса. Он је већ чуо шћо се о његовој кожи ради а пошћо му и ја сам у љућњи изрекнем – он се разјари и оде у шћурски суд и каже Кајма-каму да ако бих ја дошћо да шћражим шћравде пошћући самном као са буншћовником владике и цара, но пошћом шћу неусће јерму смејашће „Коншћракшћ” и народ шћо сушћра рано динесе и оде у Шћиши и за собом осшћави у крашћову једну шћажну заверу шћрошћиву учшћиелја и шћрвих шћршћоваца. Тајна завера у којој су само њи шћрошћа Хаши Косшћа Ашћанасишћ Мишћа Сшћојанкишћ и шћој Аншћон сиршћиној сшћања људи сшћурно су шћшћо пошћлаћени дошћу 12/11 у јушћиру код мене с’речима: учшћиелју одма дижи се одавде док си својој родбини жив, у нашћим је рукама нај већи доказ гаси шћи (доказ) буншћовник и свакојако шћи или ћешћ ишћи или ћешћ пошћинушћи а сшћобом и сви они који шће чувају; Тако исшћо и њима по себице кажу и одреде рок 15/11 ако се некреном да ће шћредати „Харзовал” шћашћи и „валији” људи се пошћлашће и Тошћишћи и Архимандршћи сшћшћалима ношћу дошћу кукајући замолема да шћронаћем средшћива како дасе ова шћри човека уми-ре иначе да се уклони одавде да нешћнемо лудо.

4/12 1872 Беошћраг

Ж. С. Миловановишћ
учшћиел

Допуна стања ствари у старој Србији

Народ је у овим крајевима сасвим изшћубљен и не сања о својој народно-сшћи и нашћој пошћишћи зашћо шћри нашћем заузимању раду и пошћршћивовања, шћо-лико шћруде шћреба пошћносшћи као кадби шћредузимали пошћишћику Руса сшћрема?, нишћи шћреба сањаши о неком шћашћриошћизму, Једном само нашћом немарношћћу шћрошћаде за навек Нишћ, Врање, Куманово, Крашћово, Кочање, Зрношће, Скошћље сви манасшћири са сшћаринама, шћа исвака надежда, за Паланку, Трн, Шћусшћен-дил, Радомир Средњоречка села и шћ. г.

Зашћо шћреба. у Нишћу.

Пошћшћомошћнушћи Кола Рашћића, да шћа шћлад неби шћреморала шће да за баши сав рад, а са њима и све друшћо шћрошћада.

У Врашћи. Неколико дукашћа пошћлашћи шћршћовцу Јовану, и шћисашћиму да са-зове народ, шћак да им шћредшћави како шћреба шћоред бушћарске шћколе и они да пошћшћну једну шћколу, сам као од своје сшћране да шћриложи шћинеколико дукашћа, шћак и осшћалиће народ, који колико шћриложишћи, шће да мошћу пошћравшћи сшћа-ру шћколу и шћрошћиришћије, зашћшћо млошћо деце недолази само зашћо шћшћо је шће-скобно, а већ их има вишће од 150 деце, – Сада само шћкола, децаће сва шћрећи овамо и шћако само собом следује да ће бушћарском учшћиелју одрећи за неколико деце шћлашћу из цркве, а њих неколико немошћшћа сами шћлашћи и шћ. г. У Кума-нову, шћреба само шћисашћи и храбришћи Г. Денка Крсшћишћа, они су бошћашћи пошћошћ им није нужно, нешћ само клонуло Денка охрабришћи, шћак за један час онће хшћљаду # наћи и извршћишћи шћшћо шћреба, али зашћшћо је клонуо духом и нашћу-шћишћи бушћаре сами сшће криви. Чшћиашћише и ово његово шћисмо Г. М. М.

У Крашћову, на њеа шћреба највећу шћажњу обрашћишћи, колико да се народ одржи, шћолико и да се сачувају онако шћрдне сшћарине, које на сваком кораку ошћкривају народу, њихову шћраву народносшћ Одавде пошћле може се свакако шћредузеће зашћочешће јер и самшћа је пошћложашћ зашћо сшћворио, око њеа Паланка, Шћусшћендил, Шћиши Радомир, Кочање, Велес, Куманово Средњоречка села а

оно усреди́ни. У Крайову треба она при несрејника заси́и́и́и и то оним начи́ном, који ће Ми́и́а Тоши́ћ изврши́и; да́и им то 30 # цес, и узети́и при́зна- нице, па́к само ка́да би про́говорили он би им и́и́ме за́творио ус́и́а. изда́и́ак је 90 # цес, али с́и́е ку́и́или и́и́ме 12. хи́љада ду́ша све чи́сти́а наро́д. Ово гла́вно вре́ме само с́и́е ви били карди у́раби́и́и, а до́ђе вре́ме ка́да ће се милиони да- ва́и́и па́к узалу́д. За́и́и́м 10 # за шко́лу да се по́прави, и Г. Ми́иропо́ли́и⁴⁰ не́ка да́де ње́гов про́поведник на по́клон по́и́а Андо́ну и је́дан крсти́ ка́кав да́је.

У Лесно́ву (или у Коча́њском Па́ни́телеју) ма́лу бо́гословију са само 2. учи- те́ља за вре́ме док с́и́е чемо бо́ље, а за учени́ке за издржава́ње не́ће ви́ше пре- ба́и́и не́то то 40 гро́ша на ме́сец па́к коли́ко одреди́и́и жа́ка, – и́а́мо је је́фти́и- но́ћа. – и т. д. у Коча́њу треба само ха́и по́и Васи́лу – је́дно и́исмо и је́дан Крсти́ и про́поведнике пра́и́и́и, и то́ све пре́ко мене́ па́к ја зна́м ко́и́ем на- чи́ном то́ треба, – ово су све ма́ле с́и́вари али са њи́ма ш́и́о их нисмо зна́ли мо́ло смо из́убили и жо́и́и не́мо да ту́бимо. Док про́иуи́ује кро́з дру́га ме́си́а и њих сва по́днећу ва́м ш́и́о пре́ извеш́а, ка́ко треба по́си́уи́и́и.

Само ва́м и то́лико пре́поручу́ем да за књи́е ка́кве пре́бају незабо́ра- ви́и́е, Ни́шка је шко́ла без и́а́кве књи́жице, – и ш́и́о пре́ да се по́ш́у.

Прито́м одма ми одговори́те о́ћели се поступи́ти ова́ко да ја не губи́м вре́ме овде на тро́шку ба́дава седе́и јер ја сам намеран ако ви ове ства́ри забата́лите дру́го средст́во за сво́ј живо́т да преду́зимем и да отпу́тујем на да́лек пу́т, у страну држа́ву, па́к да се не би задржа́вао ма́кар ка́ко.

14/12 72 год Бео́раг

ЖСМи́ловано́вић
учи́и́ељ

*

После 1868. године Кнежевина Србија је свој национални рад у Осман-ском царству засновала на културно-просветној делатности. Оснивањем бугарске Егзархије 1870. године српски народ у Старој Србији и његова просвета дошли су под удар агресивне бугарске политике. У борби за опста-нак српске народности, важну улогу су имали учитељи који су представља-ли бастионе српства. Један од тих учитеља био је и Живота Миловановић. Миловановић се као српски учитељ у Кратову нашао на удару ђустендилског егзархијског митрополита Илариона који га је и прогнао из Кратова. У извештају који је поднео српским властима, највероватније намеснику Јовану Ристићу, Миловановић нам доноси информације о положају српског народа и српских учитеља у Старој Србији и непријатељском окружењу у коме су се налазили 1872. године. Поменути учитељ је изнео предлог како унапре-дити положај српског живља у Старој Србији и тиме показао да учитељи у Старој Србији нису били само реализатори политике дириговане из Кнеже-вине Србије већ су били и креатори саме те политике. Овим је истакнут значај српских учитеља као заграничних националних радника.

⁴⁰ Митрополит београдски Михаило (1839–1898), најважнија фигура СПЦ у XIX веку и једна од најзначајнијих фигура српског народа. Био је велики борац за српске националне интересе, али и интересе свих поробљених хришћана у Османском царству.

NIKOLA ARSIĆ, senior archivist
Historical archive of Niš
Tvrđava BB, Niš, Serbia
E-mail: nikola.srbija@gmail.com

TEACHER'S REPORT FROM 1872
State of affairs in the Old Serbia

SUMMARY: After 1868, the Principality of Serbia based its national work in the Ottoman Empire on cultural and educational activities. With the founding of the Bulgarian Exarchate in 1870, Serbian people in the Old Serbia and their education come under the attack of the aggressive Bulgarian politics. In the struggle for the survival of the Serbian nationality, teachers who represented the bastions of the Serbs played an important role. One of those teachers was Života Milovanović. As a Serbian teacher in Kratovo, Milovanović came under the attack of the Exarch's Metropolitan Hilarion of Kjustendil, who expelled him from Kratovo. In the report he submitted to Serbian authorities, most likely to Deputy Jovan Ristić, Milovanović gave us information about the position of Serbian people and Serbian teachers in the Old Serbia and the hostile environment in which they found themselves in 1872. The mentioned teacher presented a proposal on how to improve the position of Serbian population in the Old Serbia and thus showed that teachers in the Old Serbia were not only the implementers of the policy directed from the Principality of Serbia, but also the creators of that policy. This highlighted the importance of Serbian teachers as national workers abroad.

KEYWORDS: Života Milovanović, teacher, the Old Serbia, Exarchate, national workers abroad